

'HAMSTEREN' IN VLAANDEREN

Famke Valck

Sinds 1998 is De Wielewaal intensief bezig met de studie van de hamster *Cricetus cricetus* in Vlaanderen. Alarmerende berichten uit Nederland, Frankrijk en Duitsland meldden immers dat het slecht gaat met de hamster. De in 1994 opgestelde 'Rode Lijst van de zoogdieren van Vlaanderen' (Criel et al., 1994) duidde de hamster aan als ernstig bedreigd. Reden genoeg dus om ons zorgen te maken. De verspreiding van de hamster in Vlaanderen was echter het eerste probleem. Exacte gegevens over de verspreiding bleken afwezig (voorlopige verspreidingsatlas Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming) of in ieder geval onvolledig. De Wielewaal startte in 1998 in opdracht van AMINAL (Administratie Milieu-, Land- en Waterbeheer) Afdeling Natuur met een intensieve inventarisatie.

In 1998 werd gezocht in Vlaams Brabant, in 1999 in Limburg, met de steun van LIKONA (Limburgse Koepel voor Natuurstudie). Het resultaat is nu een vrij volledige verspreidingskaart. Vergelijking van deze kaarten met oude kaarten toont duidelijk een enorme achteruitgang van de hamsterpopulaties (Christiaens & Verwaerde, 1998). Ook gesprekken met boeren wijzen erop dat het slecht gaat met de hamster. Nog geen honderd jaar geleden reikten de gemeenten premies uit voor elke dode hamster. Veel boeren herinneren zich nog (de verhalen van) de hamsterplagen, maar nu komen ze zelden of nooit nog een burcht tegen. Na twee jaar intensief verspreidingsonderzoek is het duidelijk dat beschermingsmaatregelen dringend noodzakelijk zijn.

Cavia

De naam hamster doet de meeste mensen direct denken aan de tamme Aziatische goudhamster. De wilde

Ook in Vlaanderen is nu onderzocht waar nog hamsters leven. Het resultaat viel niet mee. Foto Rollin Verlinde

Hamsterpijp. Foto Fanneke Valck.

Europese hamster is echter beduidend groter. Het is een inheems dier dat behoort tot de knaagdieren. We kunnen de hamster qua bouw het best vergelijken met een cavia. Hij heeft een oranjebruine vacht met op de kop, hals en nek witte vlekken. De poten zijn wit en de buik is zwart gekleurd.

Van oorsprong is de hamster een bewoner van half-open tot open steppe, die zich met het in cultuur brengen van löss- en leembodems naar Midden- en West-Europa heeft verspreid. In onze gebieden, waar de 'steppe' door de mens volledig in cultuur is gebracht, leeft de hamster in akkergebieden. Deze vertonen gelijkenissen met de steppe en blijken een uitstekend vervangbiotoop.

Burchten

Hamsters zijn solitaire (alleen levende) dieren. In principe bouwt ieder dier een eigen burcht. Mannetjes met een groot territorium kunnen naast hun hoofdburcht nog enkele schuilburchten hebben. Een burcht bestaat uit een nestkamer en een voorraadkamer, verbonden met een aantal horizontale gangen. De toegang van de burcht bestaat steeds uit een aantal schuine en verticale pijpen. De schuine looppijpen worden gebruikt om de burcht te bouwen en worden later meestal weer dichtgestopt. De verticale valpijpen dienen als in- en uitgang.

Het grootste deel van de dag leeft de hamster in zijn burcht. Tijdens de avond en/of vroege ochtend verlaat het dier zijn burcht om voedsel te zoeken (Krekels & Gubbels, 1996). De hamster voedt zich in het voorjaar met groene delen, wortels en zaden van kruidachtige planten zoals klaproos, paardebloem,

weegbree, luzerne en herderstasje. Wanneer de landbouwgewassen zoals graan en aardappelen rijp zijn, wordt daarop overgeschakeld. Graan vormt ook de belangrijkste component van de wintervoorraad. Gemiddeld verzamelt een volwassen dier zes kilo graan. Bij mannetjes kan dit zelfs oplopen tot tien kilo.

De maanden april tot september vormen de voortplantingsperiode. Gewoonlijk werpt een hamstervrouwje twee- tot driemaal per jaar. Het aantal jongen per worp ligt tussen de zes en tien (Krekels & Gubbels, 1996). Na een zoogperiode van drie weken worden de jongen uit de burcht verdreven. Ze bouwen dan zelf een burcht of nemen een verlaten burcht in.

Overwintering

In het najaar, oktober of november, gaan de hamsters in winterslaap. Volwassen mannetjes beginnen er als eerste aan, gevolgd door de vrouwtjes. De juveniele dieren gaan als laatste (Karasava, 1962). Waarschijnlijk heeft dit te maken met het aanleggen van de wintervoorraad. Mannetjes verspillen geen tijd met het grootbrengen van de jongen en zijn dus veel vroeger klaar met het aanleggen van de voorraad. Vrouwtjes en juvenielen kunnen pas tegen het eind van de zomer beginnen te verzamelen (Petzsch, 1952). Af en toe ontwaken de dieren tijdens de winter en voeden zich dan met aangelegde voedselvoorraad. De dieren ontwaken definitief in het voorjaar, april of mei, bij een buitentemperatuur van 5 à 10 graden (Ruzic, 1976).

Onderzoek

De eerste stap in de inventarisatie van de hamster bestond erin alle gegevens te

verzamelen, die aanwijzingen gaven waar deze zoogdieren nog voorkomen. Er werden tal van 'oude' gegevens verzameld. De meeste waren afkomstig van toevallige waarnemingen (verkeersslachtoffers, uit braakballen van kerkuilen, enzovoort) of van enkele kleine plaatselijke onderzoeken (onder andere Jansen et al., 1985). Aan de hand van deze gegevens werd een eerste 'ruwe' kaart van de verspreiding opgemaakt. Daarna werd bekeken waar nog potentieel geschikte, maar niet onderzochte gebieden lagen. Aan de hand van deze gegevens gingen we vervolgens op zoek naar graanakkers.

De inventarisatie gebeurde volgens de standaardmethode die ook in Frankrijk, Duitsland en Nederland (Krekels & Gubbels, 1996) wordt gebruikt. Gedurende de maand augustus werden pas gemaaide, maar nog niet geploegde, graanvelden baansgewijs afgezocht naar hamsterburchten (Pelzers, 1982). De gemiddeld tien vrijwilligers, verdeeld in twee ploegen, liepen met een onderlinge afstand van drie meter de akkers af. Over het algemeen zijn gemaaide graanvelden in de zomer goed begaanbaar en vallen de burchten goed op. Bovendien veroorzaakt men op deze manier geen schade aan de oogst. Hoewel er ongetwijfeld ook burchten gegraven worden in bermen, braakliggende gronden, bieten- en aardappelvelden, is een nauwgezette inventarisatie van deze terreinen nauwelijks mogelijk (Lenders & Pelzers, 1982). Het zicht in deze velden is voor het oogsten immers zeer beperkt. Bovendien brengt het betreden van ongeoogste akkers een onaanvaardbare schade aan de landbouwgewassen toe. En na de oogst zijn alle sporen van hamsters verdwenen.

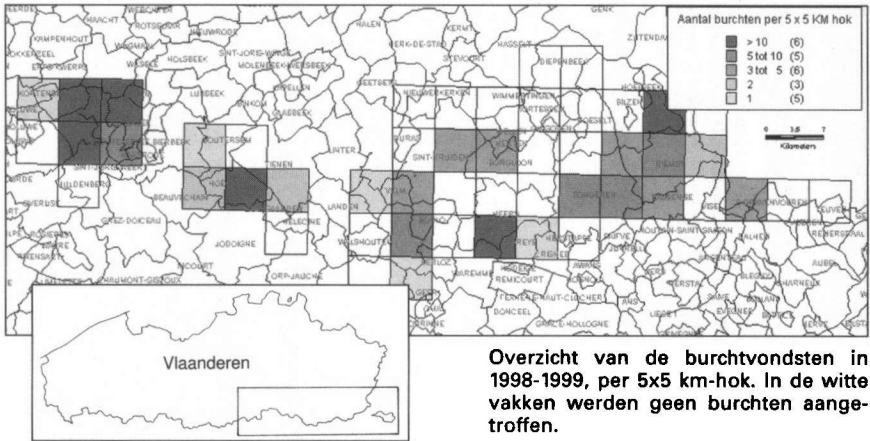
Vijf populaties

In Limburg werden nog drie grote populaties gevonden (zie kaartje). De grootste populatie vonden we in Riemst, met 9 burchten. Ten noorden van Riemst, in Bilzen, werd een populatie van 6 burchten gevonden. Intensief onderzoek zou moeten uitwijzen of beide populaties nog verbonden zijn. Een grote hindernis in het westen is de snelweg E313. Meer naar het oosten toe zijn deze populaties geïsoleerd van de Nederlandse populatie door een natuurlijke barrière, de Maas.

Naar het westen vormt de stad Tongeren met al zijn randbebouwingen een barrière voor de vrij grote populatie in de buurt van Heers. We vonden hier 8 burchten. Opvallend is dat deze vrijwel allemaal geconcentreerd lagen in één kilometerhok. Rondom dit kilometerhok werden, ondanks intensief onderzoek, geen burchten gevonden. Alle burchten lagen op een zuidelijke helling. De grootste burcht omvatte 12 pijpen. Daaromheen lagen verschillende kleinere burchten. De afstand daarvan tot de grootste burcht varieerde van 60 tot 600 meter. De kans is groot dat we hier te maken hebben met een moederburcht, omgeven door kleinere burchten van juveniele of éénjarige dieren (Lenders, 1985; Eisentraut, 1928). Meer naar het westen vonden we nog enkele verspreide burchten in de buurt van Gingelom. Deze burchten lagen vrij ver van elkaar en het is zeer waarschijnlijk dat het hier om zeer kleine, verspreide relictpopulaties gaat. Verder onderzoek moet hierover uitsluitsel geven.

Bij het zoeken naar de hamsterburchten zijn heel veel mensen nodig. Hier lopen de vrijwilligers met een onderlinge afstand van drie meter de akkers af te speuren. Foto Famke Valck

In Vlaams Brabant hebben we twee grote populaties gevonden. De grootste bevond zich in de omgeving van Bertem en een veel kleinere vonden we in Hoegaarden. Vlaams Brabant herbergt nog een groot aantal niet onderzochte, potentieel geschikte gebieden. Daar zal nog nader onderzoek plaatsvinden.

Toekomst

Dat het niet goed gaat met de hamster in Vlaanderen is ondertussen wel duidelijk. Hoewel over aantallen in absolute zin niet gesproken kan worden, mag op grond van de aanwezige inventarisatiegegevens van de burchten verwacht worden dat het om een honderdtal dieren gaat. Ook als het er meer zijn, betekenen deze getallen dat de dichtheden over het hele (potentieel geschikte) verspreidingsgebied zo laag zijn, dat de situatie verontrustend is. Beschermingsmaatregelen zijn dan ook dringend noodzakelijk. Een specifiek soortbeschermingsplan is een logische volgende stap. Vanaf januari 2000 is De Wielewaal Natuurvereniging in opdracht van AMINAL Afdeling Natuur hier volop mee bezig.

In Vlaams Brabant is in samenwerking met BRAKONA (Brabantse Koepel voor Natuurstudie) afgelopen zomer een grote gebiedsdekkende inventarisatie gedaan. De resultaten daarvan komen binnenkort op papier. In Limburg gaan we, samen met LIKONA, al een stap verder. Hier zullen we ons vooral bezighouden met het opvolgen van kernpopulaties (monitoring), uitvoeren van beschermingsmaatregelen en opleiden van lokale vrijwilligers.

Wil je meewerken? Contacteer dan De Wielewaal Hamsterwerkgroep.

Literatuur

- Christiaens, B. & J. Verwaerde, 1998. Verspreiding van de Hamster (*Cricetus cricetus*) in Vlaanderen. De Wielewaal Natuurvereniging v.z.w., AMINAL, afdeling Natuur.
- Criel, D., A. Lefevre, K. Van Den Berge, J. Van Gompel & R. Verhagen (red.), 1994. Rode Lijst van de zoogdieren in Vlaanderen. AMINAL, Brussel.
- Eisentraut, M., 1928. Über die Baue und den Winterschlaf des Hamsters (*Cricetus cricetus* L.). Zeitschrift für Säugetierkunde 3: 172-208.
- Jansen, K., L.A.M. Backbier & B. Vercoutere, 1995. Themanummer: Het Hamsterproject. Eliomys, 1995(4).
- Karaseva E., 1962. A study of the peculiarities of territory utilization by the Hamster in the Altai territory carried out with the use of labelling. Zoologische Zeitung 41(2): 275-285.
- Krekels, R.F.M. & R.E.M.B. Gubbels, 1996. Hamsterinventarisatie 1994 en soortbeschermingsplan. Natuurbalans/NHGL, Nijmegen/Maastricht.
- Lenders, A., 1985. Het voorkomen van de hamster *Cricetus cricetus* (L., 1758) in relatie tot bodemtextuur en bodemtype. Lutra 28: 71-94.
- Lenders, A. & E. Pelzers, 1982. Het voorkomen van de hamster *Cricetus cricetus* (L.) aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied in Nederland. Lutra 25: 69-80.
- Pelzers, E., 1982. De verspreiding van de hamster (*C. cricetus* L.) in Midden-Limburg: 1-31. Rapport Heemkundevereniging 'Roerstreek', Odiliënberg.
- Petzsch, H., 1952. Ungewöhnliches Nestbau- und Mundvorrats-Material im Erdbau eines Hamsters (*Cricetus cricetus* L.). Anzeiger für Schädlingkunde 25: 172.
- Ruzic, A., 1976. [Some peculiarities in the hibernation of the hamster (*Cricetus cricetus*) and their importance for the control of that pest]. Zastita bilja, 27: 397-417.

Famke Valck, De Wielewaal Natuurvereniging v.z.w., Graatakker 11, B-2300 Turnhout, 014/472950 (B)